ادبي بحثونه

ليکونکی

ګل پاچا ((الفت))

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍغواړي چه د پښتو یو قیمتي ادبي اثر د خپروني ډګر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نومیږي او د پښتو د پیاوړی او قوي ادیب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د یو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هیچاته یې د ښودلو او ستایلو حاجت نشته. دی تقریباً له شپاړسو کالو راهیسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګیادی کار کوي او تر اوسه یې ډېر منظوم او منثور آثار لیکلي دي چه ځیني چاپ شویدي او ځیني نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه، بله ډیوه، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پیغام یې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده یو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپیږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې یو بل غوره کتاب زیاتیږي.

او ښایي چه پښتانه ئې له لوستلو څخه فایده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صدیق الله رشتین د پښتو ټولنې لوي مدیر)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر ليك:	مخ:
ادب	١
د ادب د کلمې اصل	١
د ادب د کلمې تاريخ	١-٢
د ادب تعريف	٢
د ادب تقسيم	٢
شعر	٣-٤
شعر د خوشحال په نظر کښې	٤-٥
شعر د حميد په نظر کښې	٥-٦
شعر د شيدا په نظر کښې	٦
شعر د عليخان په نظر کښې	٧-٨
په ژوندکښې دشعر اوادب اغيزه	٨-١٥
دادب تاثير په اسلامي فقه اودينې احکامو کښې	١٦
حقيقت اومجاز	١٧
صريح او کنايه	١٧
ظاهر، نص، مفسر، محکم	١٧-١٨
داستثنا بحث	١٨-١٩
لغوي تدقيق	١٩-٢٠
دادب بڼه اوګاڼه	٢٠-٢١
فصاحت	٢١
بلاغت	٢١-٢٢
عواطف	٢٢
دعواطفو صدق	٢٢-٣٣
دعواطفو تجلي او ظهور	٣٣
دعواطفوثبات اونه رالويده	٣٤
خيال	٣٤
مبتکر خيال	٣٤-٣٥
مصور خيال	٣٥
مفسر خيال	٣٥-٣٧
تمثيل	٣٧-٣٨
ددې بحث خلاصه	٣٨
عاميانه بلاغت	٣٨-٤٠
دپښتو خولندی	٤٠-٤٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.

د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعماليدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.

ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي اموړله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.

نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دي لکه: اهل، آ ل، ماه، ماء او داسې نور...

نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.

ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.

ځينې نور وايي چې ادب له (دأب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کدأب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډير نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثاروکښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحس تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.

دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هيچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا كلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو كښې هم ډيره راغلې ده او دجاهليت په وخت كښې هم (اكثم) بن صيفى دبني تميمو مشهور خطيب ذكر كړيده.

د ادب تعريف :

لغوي معنى خو يې تهذيب دى او څه شى چې له چاسره يا له كوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل كيږي لكه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......

اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان كښې له خطا او غلطۍ څخه ساتي، ځكه ادبي علوم هماغه علوم بلل كيږي چې د وينا ښه والى اوبدوالى، غلط اوصحيح، خوږوالى اوپيكه توب ښيي او په منثور او منظوم كلام كې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث كوي.

د ادب په تعريف كښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراكاتو يا دزړه دخبر و ښكاره كو ل او داوريدو نكو په ذهن كښې يې كښينول دي، يعني ادب يوازې دافكارو او روحي حالاتو اظهار نه دى بلكه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په كښې ملحو ظ دى.

داانتقا ل كه په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په كښې ښه كلمات انتخاب شوى وي او هم دكلماتو دښه تركيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوى وي ادب ورته ويل كيږي او كه داسې نه وي نو عادي خبري دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دى:

ادب محض، ادب مخلوط.

ادب محض هغه دى چې بې دبيان له لطف او خوږوالي څخه او بې دبديع احساس له تحريكه بل مقصد اوبله غايه په كښې نه وي لكه ځيني عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو كښې ګورو يا ځيني منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په كښې وي.

مخلوط ادب ديته وايي چې يو اديب كوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه كښې راوړي او ادبي رنګ وركړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړى صورت كښې غايه ده.

دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحي كيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښكلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل كيږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير كښې نيسي اوكيداى شي چې سړى ساينس اوتخنيكي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ وركړي او ادب په هرڅه كښې ګډ كاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

څوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
څوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټو ل شعر دی چې سرې يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په څپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو څوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازنو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيلو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلوميږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډيرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډير مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډير اعتناکتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسيني يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلى الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس څوک په دغه راز جامو او کالونه غوليږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کيږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کيږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بيا هغه پايزيبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولويږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټو ل پخواني کالي نه اغوندي، که څوک يې په ډيرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډير تکليف يو يو بيت جېړته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډيرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګڼه او همدغه شي ته يې شعرنه وايه بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعردخوشحال خان په نظرکښې :

لکه غشي لره بويه تيرانداز

هسې شعر لره بويه سحر ساز

هميشه دزړه په لاس تله د وزن

زيات وکم له وزنه يوتوری غماز

په تورآس دحقيقت ناوې سپره کا

په سپين مخ پلونيولی دمجاز

سل جلوې سل کرشمې سل مکيزونه

په نظر کښې يې ښکاره دسترګو ناز

دصنعت زيورپه خورنګه وريوري

دتشبيه چندڼ چووه باندې طراز

دمضمون دنزاکت غمزه ورڅخه

سرترپايه درست صورت سره يوراز

که په نظم کښې کارکه اوتپوس راوړي

هم دزړونو په ښکار ګرځي لکه باز

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــې يـــــــوه وينـــــا يـــــې وكـــــړه هوښـــــيار هغـــــه

عـــــاقلان بـــــه ويـــــل كانـــــدى پـــــه ايجـــــاز

خوشحا ل په دې بيتوكښې كما ل كوي چې خپل اغاز په غشي اوتيراندازۍ كوي ځكه چې دشعرغشی هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دی، سحرويل ورته كه څه هم نوی تعبير نه دی مګر منلی او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياكم توری غماز بولي ډيرښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه كلمه نشوپيداوكولی، كه ووايو چې د غمازكلمه به هيڅا دغسې په ځای نه وي استعما ل كړی څه غلطه خبره به نه وي.
د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دی بې وزنه كلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت كښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ بې دمجاز پلو نيسي څومره ښه تعبير دی ځكه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن كښې يې لري او ديوې كلمې استعما ل په موضوع له، معنی كښې حقيقت بولي او په نورو ځايو كښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنیٰ لري او نوركوايف په كښې ليده شي. په هرصورت موږويلی شو چې خوشحال بې حقيقته كلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلواو رنګين پوړنی هم څه اصلي غايه نه بولي.
د خوشحا ل په نظركښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو كرشمو مكيزونو سره يې په سترګو كښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زيور وريورې دی.
وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاكت غمزه هم بې له صنعته يوبل شی ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت كښې تناسب اويو راز والی غواړي بيانو وايي چې په دغسی نظم كښې كه كار ګه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښكاركوي.
هو! دشعرله زړونو سره كاردی او د همدغه ښكارلپاره پيداشوی دی په دې بيت كښې علاوه په دې لطف چې له كارغه اوټپوس نه زره وړونكی باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښكارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مسرۍ تيراندازي اوغشی هم يادوي، په وروستی بيت كښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبې هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره كوي چې څومره ښه مطالب يې په كښې ځای كړی دی او په يوځوبيتوكښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله يايوه رساله ورځنې جوړيدی شي.

شعر د حميد په نظر كښې:

شـــــــــعرنه دی داخونـــــــاب دزخمـــــــــي زړه دی

يادســــــتي وتلـــــی دم لـــــه خـــــولې دمـــــړه دی

يـــــا نغمـــــه دنـــــيم بســـــمل مرغـــــه دخـــــولې ده

يـــــا مجنـــــون تـــــه معمـــــا ښـــــكلې ليلـــــی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یــــــــا دوینـــــــــــــو اباســــــــــــیندوهلی مـــــــــــوج دی

یالـــــــــه ښـــــــــاره دحیـــــــــــرت وتلـــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وايي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پـو هیږي چې حمید شعرته څه وايي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد به خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وايي شعر یاد زخمې زړه خوناب دی یا هغه وروستی دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیرې ارزوګانې پرې ایښې وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وايي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووايي شعر دانسان بدیعي احساسات خوڅوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووايي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، موږ دې ته ملتف کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر د حمید په نظر کښې:

مضـــــــــــمون دشـــــــــــعر لکــــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــــین الفـــــــــاظ یــــــــې رخـــــــــت وزیـــــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه څیـــــــــــــزه

پیکرکـــــــــــــــه هـــــــــــر خودلربـــــــــا تـــــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړ ی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووايي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګرېې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر د علیخان په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه یې اغوندي انسان ګاهي سبوع

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم

ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومیږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعریو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعني دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس یې ګڼي چې کله یوه ښه شي او کله بدشي ته په غاړه کیږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وايي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلویږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کیږي (۱)
مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی یې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووایي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب یې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمـــــان شـــــعر پـــــه خــــه ګڼـــــي ممنـــــوع

ډیـــــر ابیـــــات لــــه آنحضـــــرته دي مســــموع

عـــــذاب نـــــه دی نـــــه ثـــــواب شـــــعر خـــــو ثـــــوب دی

ګـــــاه یـــــې اغونـــــدي انســـــان ګـــــاهي ســـــبوع

که چیرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چاترینه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تیرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډیر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته یې بیانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دد ه په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو اودا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشاٴ اوسوزان شعر ستایي پو هیږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کیږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو اودانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هیږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي او ژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کیږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډېر تفاوت لري.
داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهیږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.
که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت تړي نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هیڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرېه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خوږو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهیڅ په حساب کښې نه راځي.
دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کیږي، دغه راز ادبا تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې خومره ډیراو څومره موفق دي.
که چیرې شعر و ادب یوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان ووایو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښې وي دا هماغه ادبا دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.
هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوږه ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.
د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډېر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خوږو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه يواو خپګان راپيښ شوى وي، ياکوم مصيبت اوبد بختي راغلى وي نو په ادبي ويناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسى احوالو کښې که په يو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطايف او ظرافتونه وي ياڅوک دغم او مصيبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وايي او راز راز حکايتونه کوي ضرور هغه پخوانى حا ل نه پاته کيږي اوپه وضعيت کښې تغيير راځي که چيرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوى وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډير کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهينو او شواهدو ښې ښې فيصلې کيږي. دغه راز حياتي جريانات چې په نظر کښې ونيسو ويلى شو چې ادب زموږ هغه ملګرى دى چې په غم او ښادۍ کښې راسره دى او يوه خوږه يارانه راسره لري. کله چې تياره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دى چې د اميد کرکۍ راته خلاصوي او د رڼا زيرى راکوي په همدغو مره وينا هم دادب تعريف نه تماميږي بايد ووايو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دى ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې يو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فيصله کيږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډير ډير کومکونه کوي که خبره دوايرو ته ولاړه شي په هغه ځاى کښې هم ادب لارلري او هرڅوک يې له تاثير لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تيرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه ډيوهانو او صوفيانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډيرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلوميږي مګر عجيبه لاداده چې دغه د بزم او بزميانو همنشين دخطابو په ممبرونو هم دريږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بيا داسې سندرې وايي چې دتوريالیو او ننګيالو وينې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحيات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګورى په يوه شعر کښې به ځان يوراز ښيي اوپه بل کښې به بل شان معلوميږي. همدغه سبب دى چې ځينې کسان دشاعر معنى په (متلون المزاج) باندې کوي او وايي چې شاعر هغه څو ک دى چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه يې چې په زړه ورګرځي هغه وايي.

رښتيا وايي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولى او ارومرو يې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعريف يوازې دشاعردپاره نه دى او هرانسان همدغسې شى دى هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډير تابع دى ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وري او دشاعرپاتې کيږي ځکه دمزاج په تلون يوازې دى يادېږي اوبل چاته څوک ګوته نه نيسي. که چيرې همدغه سړى چې شاعر په دغه صفت پيژني خپل ځانته وګوري او هيرزړى نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې يو راز نه وي او په ډيرو شيانو کښې يې فکر يو راز او بل راز کيږي ډيرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کيږي او راز راز مختلف ومخالف نظريات او دليلونه راوړل کيږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خيالونه بل راز کيږي. ډير اشخاص شته چې يوه ورځ يوه سړي ته ښه وايي بله ورځ يې بدبولي، يووخت ديوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راوپښ کړي بل شان شي چې په طبعيي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره يو ډول فکر کوي او په جميعت کښې بل ډول، ديوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډير فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بيخي بل شى ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کيفيات په نظرکښې ونيسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک يم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې يو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوى يوازې دشاعر نه دى دډيرو دى. هرانسان کله له دنيانه مرورشي اواخرت په خوب ويني کله بيا ددنيا يوه شيبه عيش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډيرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغيزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثريت په اعتبار ادبي دى نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغيزو او حواد ثو له تاثير لاندې وي او تعقل هم دغو اغيزو اوتاثيراتو ته غاړه ايښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دى اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کيږي او کله به عشقي رنګ پيدا کوي. يووخت به پکښې دننګ وغيرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغيرت په ډېرو و لي، نو هيڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان يو وخت وايي:

مخ دهغو تورشه چې يې مينې نفساني دي
يوه مينه باقي ده نورې کل مينې فاني دي
مکړه دنفس نغوته د هوا په لورې مه ځه
واړه دنفس چارې شيطاني ، نه رحماني دي
کردبدو مکړه بدکاران دبدو کرکا
هرچې نيکوکار دي دنيکي په د هقاني دي

وخورې خملې پاځې نه دې فکرنه دې ذکر
ته څه سړی نه يې دا خويونه حيواني دي
مه اوسه بې ذکره هميشه اوسه په فکر
ذکر فکر واړه دزړه کاردی روحاني دي
ډير خلق ناپوه دي چې يې ډارنه شي له مرګه
خاندي هوسيږي په څه خوښ په ناداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مينو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله يې راکړه.
ياوايي:

مست يم مې پرست يم هميشه اياغ په دست يم

يوساعت چې ځي رابانديې غم دی بې اياغه

تل هوا هوس کړه تر اوله يوپه لس کړه

ستا له غمه څه دي که زه ولاړم له فراغه

مګرپه دې ويلويې هم تنده نه ماتيږي اوپه ډيرو صريحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهيڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي ياشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هيڅکله ورته دمړينې فکر پيدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کيږي او نه بيخې شهواني کيدی شي نوکه څوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي بايد مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چيرې شاعر هم دنورو غوندې ټګ يا هوښيار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوند يې يو راز او نغمه يې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کيف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثير کوي چې د زړه خبرې دي او له حيات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثير او اغيزې په لحاظ له علم او فلسفې نه ميدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهينو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعياتو يو لوی عالم، ګوستاولوبون وايي:

که غواړې چې يو جمعيت له خپل تاثيرلاندې راولې نو هرڅه چې ورته وايې په تاکيدي ډول يې وايه او په ډېر حرارت يې مکرر کوه! صحيح براهين اومثبت حقايق پرېږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثيلونو ډير کاراخله چې حواس له تاثيرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبيهات، ساحرانه کلمات لکه حريت، وطن، ورورولي، علم، حقيقت، مساوات ډير ډير وايه! پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نيسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې څو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثيريه خلقو باندې له علم او تعقل نه زيات دی اوصحيح براهين يامثبت حقايق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبيهات يې لري.

که موږ پخپله هم په حيات کښې دقت وکړو راته معلوميږي چې ادبي تعبيرات اوادبي براهين په رښتيا ډيرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعيتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وينا په ادبي جاذبه يا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثير اچولی شي هغه که ليکونکي وي او که نه وي، پخپله شعر وايي او که دنوروله اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پيداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښيني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته يې ضرورت نشته پرېږدئ او يوازې هغه شاعران په نظرکښې ونيسئ، چې پخپلو اشعارو يې له پادشاهانو او لو يو خلقو څخه ډير انعامونه اخستي دي او ډير قدرونه يې ليدلي دي. د دوی شمير هم دومره زيات دی چې لکه خزانۀ عامره يولوی کتاب پرې ډک دی اوځوتنه يې دلته يادوو:

اميرخسرو: دې شاعر له ډيرو پادشاهانو او لويو خلکو څخه بخششونه ليدلي چې دهولو بيان او ږديري. يوه صله يې چې له سلطان قطب الدين څخه اخستی ده هغه د يوه هاتي (فيل) په تول سره او سپين وو.

فرخي سيستاني: په يوه قصيده له اميرابوا لمظفر ناصرالدين طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه څلويښت اسونه په جايزه کښې واخيستل.

فطرتي کشميري: په دوه بيتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخيست.

سيد ذوالفقار شرواني ته په يوه مدحيه قصيده يوه وزير ۷ خرواره وريښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې يوه بيت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنيسان دربهار
قطره تامی ميتواندشد چراګوهر شود

يولک روپۍ وبخښلې.

حياتي کاشي: ده ته جهانګيرپادشاه دتغلق نامې په يوه مبحث باندې دده په تول سره او سپين ورکړه.

ارزقي وايي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختۀ نرد لوبه کوله مګرلوبه يې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به يې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډيريه ويره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي يوه رباعي ووېله چې دده له لوبې يې دحسن تعليل په ډول ښه تعبيروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا يې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرشـــاه ســـه شـــش خواســـت ســـه یـــک نقشـــی فتـــاد

تـــــوطن نبـــــری کـــــه کعبتـــــین داد نـــــداد

شـــش چـــون نګریســـت حشـــمت حضـــرت شـــاه

از حشـــــمت شـــــاه روی برخـــــاک نهـــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کېږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غواړي هغسې نه کیږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کېږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غواړی دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هیڅ خپه شوی و، دغسې په هیڅ او خوشې خبره خوشحالیږي او هغه لاس چې توري ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډیر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کېږي اوادب دغسې ډیري اغیزې لري.
سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دځنو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه ځنې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډیر ډیر کارونه کولی شو مګر هغه ځنې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بیرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هیچا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سړیده. دډولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او دارباعي یې وویله:

ګرعیـــــب ســـــر زلـــــف بـــــت از کاســـــتن اســـــت

چـــــي جـــــای بغـــــم نشســـــتن وخاســـــتن اســـــت

وقـــــت طـــــرب ونشـــــاط ومـــــی خواســـــتن اســـــت

کاراســـــتن ســـــرو زیپـــــر اســـــتن اســـــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هیڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هیڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډیر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سرېې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملي سره روان شوګوري چې یوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وویل ته نه یې خبر چې ماپرون څه ویلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هیڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ویلی نویې دابیت وواېه:

مــــــــن آن ســــــــتارهٔ صـــــــبحم کـــــــه از طریـــــــق ادب

همیشـــــــــه پیشـــــــرو آفتـــــــاب مــــــــی باشـــــــم

دابیت نه ؤ یخې اوبه وې چې د قهر و غضب په اور تویې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغیزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس یې په غیر مستقیم ډو ل تاثیرات څرګندیږي. اوس هم موږ ملتفت نه یو کنه هر څوک تریوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبیراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
یوه ورځ چا حکایت کاوه چې زه وروسته له څه مودې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقدیراً په دواړو سترګو غومبسو وچیچلم نو څوک به چې لیدو ته راتله ورته به ویل کیده چې صحت یې ښه نه دی او دراتلو یاکښینا ستلو توان یې نشته، بله ورځ یو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هیر کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو یې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل ولیدم راته یې وویل: ډیره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم دریسې خپه شوې وې او په سترګو یې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقیقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چیچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبیرات که څه هم واقعیت په کښې نه وي خواږیه کښې وي او ویلی شو چې ددغه سړي لیده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقیقت کښې همدغه خبره دلیدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بایدسړی په بې اعتنایی ونه ګوري ځکه چې موږ هریوپه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحالیږو او هم قانع کیږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عینکو ګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوپه پټو سترګو یې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شیخ بوعلي سینا دبوسعید ابوالخیر په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږیږي، هغه یې په دمولو شروع وکړه بوعلي سیناپه خنداشو، بوسعید ابوالخیر ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وویل چې دسردرد ښایي چې دصفر اپه اثروي نودم یې څه چاره کولی شي؟ سعیدابولخیر ورته یوه سخته خبره له خولې وایسته چې شیخ ډیرخپه اومتاثر شواو بیایې ورته وویل په تاغوندې یو لوی حکیم باندې یوه ادنی کلمه دومره تاثیر کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شیخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې یې هیڅ ونه شوویلی سړی چې دبوسعید ابوالخیر په خبره کښې غورکوي پوهیږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غوندې یولوی سړی پرې قانع شوی او دسعید ابوالخیر په نسبت یې ویلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهیږم دی یېویني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډیر تاثیرلري او ډیر خلق پرې سمدلاسه جوړیږي مګردغه دلیل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډیر مجا ل لري خوادبي دلایل بې بحثه منل کیږي او هغه جدل چې په علمي براهینو کښې کیږي دلته نه کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام داامتياز پيداکړی چې څوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډيرې خبرې شته چې څوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــــادچې ســـــتا پـــــه زلفـــــو بانـــــدی نيـــــت دپريشـــــانی کـــــړ

ځکـــــه يـــــې ګردونـــــه دجهـــــان واړه پـــــه ســـــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تيره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هيڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پريږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان خټک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پـــــه مـــــلال کاتـــــه عاشـــــقان وژنـــــې

ســـــتا پـــــه ســـــترګو کښـــــې چـــــړې دي دقصـــــاب

مګر هيڅوک نه وايي چې په سترګو کښې خو چړې نه ځائيږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژنې خوسترګې به هم ړندی کړي، دابيت سره له دغه اعتراضه چې هيڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.

په شعر کښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کـــــه پـــــه نظـــــم کښـــــې کارګـــــه اوتپـــــوس راوړې

هـــــم دزرونـــــو پـــــه ښـــــکارګرځي لکـــــه بـــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دو ی زرونه وړي.

په کومو خبرو کښې چې دادب مالګه ګډه شي هغه په هر چاائر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د«هارون الرشيد» دوه زامن وو، چې يوپرې ډيرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟

هغه وويل:

«مساويک» يعنې مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربی ووايی چې ستا مساوي يعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد يې په بل راز اداکړ او ويې ويل چې مفرد يې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وويل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی يې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلوميږي چې دپادشاه يو زوی اديب ؤ، او په ادبي دقايقو له هغه بل نه ښه پوهيده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم يو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی يې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وويل چې زما کلونه له هغه نه زيات دي او داسې يې ونه ويل چې زه تر هغه لوی يم ځکه چې ځانته لوی ويل ورته مناسب نه ښکاريده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قيمت نه لري مګر پخپل ادبي قيمت په کتابونو کښې ژوندۍ پاته شوه او دزمانې باد يو نه وړله.

په يوه ښه سړي چا څو اعتراضه وکړه او ورته يې وويل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نه ويني نو څه پوهيږي چې هغه شته (غرض يې له خدای څخه انکارو) دريم اعتراض يې داو، چې کارونه خو ټول تقدير کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسيږي نو يوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کيږي او ملامتيږي؟ دښه سړي په مخکښې يوه خښته پرته وه هغه يې را وا خيسته او دی يې پرې وويشت، سړی ولاړه عرض يې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ويلی نوپه خښته دې ولې ويشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وويل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وايي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو ياپه اوبو وولي نه ژوبليږي، که خاورې اواوبه يوځای کړي اوخټه شي نوپه خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته يې کيږدي او وچه شي نو بياسړی ژوبلوي. بل دی وايي چې کارونه خو ټو ل تقدير کوي نو يوسړی ولې په بل ملامتيږي؟ دده ژوبليده خو هم دتقدير کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکايت کوي. دا چې وايي څه چې سړی په سترګو نه ويني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فرياد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ويني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ويلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم وفلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای ښايي چې هغه يې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه يې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

يوه بل چاقصه کوله چې زه يوه ورځ ديوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې يوسړی راغی او د چاله لاسه يې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وايي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم يې وکړ چې وهئ يې! سړي چې په مخ څپيړې وخوړې بيا راوړاندې شواوويې ويل: حاکم صاحب!

تاچې په مخ څپيړه راکړه

له اوښکو دکې سترګې چاته واړومه

ددې لنډۍ په اوريدو د حاکم وضعيت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقيق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثیر په اسلامي فقه اودیني احکامو کښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره یوه ښه وسیله ده او بشر په علم ومعرفت کښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په دیني احکامو او مسایلو کښې یې دومره تاثیر وینو چې ټوله فقه راته یو ادبي استنباط معلومیږي.
که چیرې داسلام علماؤ ادبي قوانین نه وای کشف کړي او په ادبي اجتهاداتو نه وای موفق شوي هیڅکله به څوک دقران کریم په اسرارو او معانیو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسیربه میدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوین شوې، فرایض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه وو بیل کړی، هغه اوامر چې یوازې اباحت ترې معلومیږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به یوراز ګڼل کیده او د ډیرو حقایقو په مخ به پرده برته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانین دي چې خلک یې د خدای دکتاب په فصاحت وبلاغت وپوهول او دخدای احکام یې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البیان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسایلو په مرسته یې معنا ته لاره پیداکړه او د فکر و اجتهاد خاوندان پیداشو ل.
هرکله چې زموږ دیني کتاب (قرآن کریم) دفصاحت او بلاعت له حیثه داعجاز حدته رسیدلی او زموږ ښکلی رسول(ص) هم افصح العرب بلل کیږي نو ددغسې کتاب او دغه راز پیغمبرپه وینا پوره پوهیدل ډیره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقایقو زیات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهیږي. اوپه نبوي احادیثو کښې بصیرت پیداکوي، که موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسایلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شی نه دی، که چیرې ددین امامان له عربي لغت او ادب سره پوره نه وای اشنا دغه صحیح اجتهادونه به نه ووشوي؟
په اصول الفقه کښې دشرعي احکامو پیژندل په څلورو تقسیمو پورې اړه لري:
اول تقسیم: دلفظ په اعتبار دی دصیغې او لغت له حیثه چې اقسام یې دادي: خاص، عام، مشترک، ماؑول، داتقسیم دکلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسیم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دی چې هر یو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محکم.
دخفا اقسام: خفی، مشکل، مجمل، متشابه.
دریم تقسیم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دی اواقسام یې دادي:
حقیقت، مجاز، صریح، کنایه.
څلورم تقسیم: دمراد او مقصد پیژندلو په اعتبار دی چې قسمونه یې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضاؑ دنص (۱).
لومړی اودریم تقسیم په کلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په کلام پورې. وروسته تردغو تقسیماتو اوس دمثا ل په ډول د ځینو اقسامو تاثیر اواغیزه په فقه او احکامو کښې داختصار په ډو ل ښیو:

---

(۱) هرکله چې ددغوټولو اقسامو تفصیل زښت ډیر اوږدیږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلای نوله بسط و تفصیل څخه یې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت اومجاز

حقیقت په درې ډوله دی: متعذر حقیقت، مهجور حقیقت، متعارف حقیقت، که چیرې دیوه لفظ حقیقي معنی متعذر ه یا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد یږي نه حقیقت.

نوکه یوسړی قسم وخوري چې زه به دفلانکي کره قدم کښیږدم او بیا د هغه کاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، که څه هم حقیقتاً یې قدم نه دی ایښی که چیرې له دروازې نه قدم دننه کړي او بې له دینه چې ننوز ې هغه کره قدم کښیږدي قسم پرې نه اوړي که څه هم حقیقتاً یې قدم ورکره ایښی دی، ځکه چې دلته له قدم ایښودلونه مجازي معنی مرادیږي چې ننوتل دي نه قدم ایښودل نو حقیقت دلته عرفاًمهجوردی.

همدغه شان په دې حدیث کښې: ((لاتبیعو الدرهم بالدرهمین ولاالصاع بالصاعین)) چې یوه روپۍ په دوو روپو او یوه پیمانه په دوو پیمانو خرڅول منع شویدي. دپیماني حقیقي معنی متروکه ده او غرض ورځنې دیوې پیمانې او دوه پیمانو غله ده، نوکه څوک دلرګي یاد کوم بل شي یوه کونډۍ اوکاسه په دوو باندې خرڅوی سود او ربا ورته نه ویل کیږي ځکه چې له یوه لفظه څخه په یوه حا ل کښې حقیقي او مجازي دواړه معناوي نه مرادیږي.

که یولفظ مستعمل حقیقت لري اوپه مقابل کښې یې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقیقت مراد دی نه مجاز، اوکه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنیفه (رح) وایي چې حقیقت اولی دی او دامام محمد اوابو یوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل کیږي.

ددوی اختلاف هلته معلومیږي چې یوسړی قسم یاد کړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبیایې نیني یاډوډۍ وخوری نو دامام ابو حفیفه په نزد دنینو په خوراک حانث کیږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث کیږي ځکه چې نیني مستعمل حقیقت دی او ډوډۍ متعارف مجاز دی نودی حقیقت ته په مجاز باندې ترجیح ورکوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث کیږي.

صریح او کنایه

صریح هغه لفظ دی چې معنی یې څرګنده او ښکاره وي او کنایه هغه کلمه ده چې معنایې څه قدرته پټه وي، د فقه په احکامو کښې دادوه لفظونه ډیرفرق لري، که صریح الفاظ د چاله خولې ووزي لکه طلاق او عتاق که دټوکه په قسم وي او که په زړه کښې یې کوم بل مطلب نیولی وي هم خپل کار کوي او طلاق یا عتاق واقع کیږي اونیت ته هیڅ ضرورت نشته، مګر په کنایاتو کښې نیت یا د حا ل دلالت ضروردی، که یوسړی په غلا (سرقه) یا زنا اقرارو کړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صریح دي په حدکیږي یعنې دغلا په اقرار یې که له لسو روپو کمه نه وي لاس غوڅیږي اوپه دې بل اقرار په درو کیږي یاسنګسار یږي مګر که دزنا د کلمې په عوض جماع ووایي یا دغلا اوسرقې په ځای (مثلا) و وایي چې ما د ده ما ل اخیستی دی نو حد نه لازمیږي او لاس نه غسیږي ځکه چې جماع د هسې یو ځای کیدو معنی هم لری او اخستل هم ډیر ډولونه لري او احتما ل لري چې په بیع به یې ورنه اخستی وي:

ظاهر، نص، مفسر، محکم

هغه کلام چې مرادیې ښکاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په کښې حاجت نه وي او له صیغې څخه مطلب اومراد معلومیږي ظاهر ورته ویل کیږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په کښې وضاحت زیات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلك راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کيږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والى دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هيڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کيږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) ووېل شوه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړې وي اوکه ځينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کيږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې ورته سجده کړې وي که ټولو به يوځاى سرېه ځمکه ايښي وي؟ چې کلهم اجمعون ووېل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)

که چيرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دو و آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراٴ ذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوې دي دنورو ښځو رواوالى هرڅو چې وي د عدد له تعينه ترې معلوميږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبني وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوې روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بيخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترينه کمې کړې.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکې نشته اوحکم يې ټينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.
شافعي (رح) وايي که مور استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی بيخی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعنې دنورو خدايانو نفي به يې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفي شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښې مقصد دنورو خدايانو نفي ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که مور په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځوس کم زر کاله تيرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.
همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په ماباندې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايي چې د هريو ه څخه سل روپۍ کميږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کميږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډير دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډير تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داڅو مثالونه ښيو:
په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضررده، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هيږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اورټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعماليږي او څه ضرريه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.
په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده څوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاوندی هغه پوهيږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه څوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دې ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کيږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دې معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مې عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موارد دوکې پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او اجتهاداوس په دينی مسايلو کې منع دی.
(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوې دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب وروايي چې زه فاکهه نه خورم اوبيا انګور خوري، ده فاکهه چې مور ورته ميوه وايو نه ده خوړلی ځکه چې په عربي کښي فاکهه دخوراک هغوشيانوته وايي چې تلذذ په کښي وي او غذانه وي نو ددې لامله چې په انګور کښي غذائيت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقيق په لحاظ وزي.

فقهي مسالې له ادبي مسايلو بيان او معاني يانورو ادبي علومو اوفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک يې يو له بله نه شي بيلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښي ويلی شو چې داسلامی فقهې زياته برخه له هغو ادبي تدقيقاتو راوتلې ده چې د دين امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښي کړې دي.

که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښي بصيرت پيداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي بايد اديب شي اوپه ادبي دقايقو وپو هيږي. په کلماتو کښي عام وخاص، مشترک ومووؤ ل، حقيقت ومجاز، صريح وکنايه وپيژني، دکلام سياق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښي بينايي پيداکړي همدغه سب دی چې له ديني پوهې سره اديي پوهه هم تړلې ده او يو بينا فقيه هيڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کيدای، که دغه احتياج او دغه تلازم په تفصيل سره وښودل شي يو کتاب پرې ډکيږي او په دغسې فصل يا باب کښي نه ځائيږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آيت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله عليه وسلم په حضور کښي وويل:

چې عيسی (ع) او عزير(ع) ته خو هم عبادت شوی‌د ی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښي وويل: ((ماا جهلک بلغة قومک))يعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهيږې او د دې امتيازنه شې کولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښي دغير ذوی العقولو لپاره استعماليږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښي (من) استعماليږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.

وګورئ په دې ځای کښي زمونږ پيغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقيق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقايقو پوهيدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډيرو بيځايه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.

په دې ډول ډير ادبي مسائل شته چې د ديني او شرعي احکامو په معرفت کښي ډيره اغيزه لري اومعلوميږي چې د ډيرو ديني مسايلو نيلې اوريښې ورپورې تړلې دي.

دادب بڼه او ګاڼه

په يوه ادبي کلام اوشعرکښي دوه ډوله ښکليتوب وينو چې يو دادب په معنوي او حقيقي پيکر اوصورت کښي ځا ی لري بل يې په لباس او زيور کښي، دادوه جماله بايد يو له بله وپيژندل شي او هريو د خپل قيمت په لحاظ اهميت ولري، ځيني اشخاص ښايي چې يوازې په رنګينو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لوبې کول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شيانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خيا ل اوتمثيل يې بولي. پخوانيو ادباؤ اود ادب مبصر ينو او منقدينو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړي دي چې بايد کلمات او دکماتو ترکيب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بيان وبديع په زيور او ګاڼه ښايسته شي.

په دې کښي هيڅ شک نشته چې دا شيان دکلام په محاسنو کښي تاثير لري او څوک چې په ادب باندې بحث کوي او ادبي خصايص بيانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کوي مګر حقيقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادواتو په نظرګورې.

اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسني اوپخواني ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانی ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعنې هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.

څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالي په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنایي ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسی کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعنې فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.

د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف ونقصان یې په تالیف کښې نه وي یعنې لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.

که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعنې د فصیح کلام له تعریفه وزي.

دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دي نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.

بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.

د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوي هم دي. نو دغه د ادب ډګانې برخه (ادبي فنون اوصنايع) پريږدو او د ادب په بنه او اصلي وجود څه خبرې کوو.
اوسني اديبان او ادب څيرونکي په ادب کښې اصلي اوجوهري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب يې نه شو بللى ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومي اميا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوينسوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هيڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لويږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کيداى نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق دادى چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يو ه شعرکښې داشى نه وي نو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبني دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسيدلى وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوى اوله مبالغو نه ډک وي رښتياني عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغوملي سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډيرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا ني جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دو ه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بـــــه نــــــه شـــــم بـــــې وصـــــاله راشـــــه کښـــــينه

شـــــه خبـــــر زمالــــــه حالــــــه راشــــــه کښـــــينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړی دی فرار رم سرشتانو

دوحشت په خوی غزاله راشه کښینه

په مراد دعندلیب بی وفا ګله

جلوه ګرشوې پس له کاله راشه کښینه

زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم

دخپل یارشام و هلاله راشه کښینه

نازکي دیار دطبع کړه موزونه

ای شیدا نازکخیاله راشه کښینه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه غورځوه لستونې دواړه راځه

په کالوچې ځان سنبا ل کړې زینت ناکه شې

ته له نورو نجونوزیاته ښیوه ناکه شې

دعاشقولړمانه لره قصابه شې

چې بورجل لره راځې لمنې نغاړه راځه

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بورجل لره راځي عالم خبرکه ته
په زلفانو ورته پورې مشک عنبر که ته
يو ځلي خوپه عجم ځان برابر که ته
چې موزي کره شوي بنده ژاړه راځه
نن زما دپاره ته اميل په غاړه راځه
له هوسه..

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو يې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانی ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ويل شوي، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې پوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبد يعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتياني عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅيدم څه بد يعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته ناآشنا ايسيدې چې کتل مې زما طبعي دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرېي دعاجزی په ميدان کښيښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نوموړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعرد زړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول یو څو نور شعرونه هم وکورئ چې په ځینو کښې ادبي فنون دومره دیرنشته اویوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځینې نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښایست لري خو دلبري او دلربایي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پـــــه ســــــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونـــــه کنـــــه

زلفــــــــــــې جالونــــــــــــه کنــــــــــــه

ســــترګې دې تــــورې جلــــی   زلفـــې سمســــورې جلــــی

ســـتاپه تنـــدي کښـــې عجـــب خونـــد کاشـــنه خالونـــه کنـــه

زلفــــــــــــې جالونــــــــــــه کنــــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی   وطـــــن ګلــــزار دی جلــــی

راځـــــــه چـــــــې دواړه دباغچووکړوســــــــیلونه کنـــــــه

زلفــــــــــــې جالونــــــــــــه کنــــــــــــه

بـــې تـــامې تـــاب وي ګلـــه   پـــه ماکښـــې آب وي ګلـــه

مـــا پـــه شـــاکړی ســـتا غمونـــه غرونـــه غرونـــه کنـــه

زلفــــــــــــې جالونــــــــــــه کنــــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباره خان خبري   دروم‌رجان خبري

زما دشعر نه قربان شه نور شعرونه کنه

زلفي جالونه کنه

(باره خان)

(۲)

چپي مي په زړه ځي دغم داسي داسي

ژوندون مي کړ تنګ ستاستم داسي داسي

نه پاتي مجنون، نه فرهاد نه شيرين شه

فنا شو په عشق کښي عالم داسي داسي

سيلاب مي داوښکو په مخ ځي هميش

بهيږي له سترګومي نم داسي داسي

مين دي د در يم ای ماه جبيني

کړيږم مدام خورم قسم داسي داسي

غماز مي پريبا سي دغم په خندق کښي

زه غواړم مدام ستا کرم داسي داسي

نوروزه! مشال دعمل ځانته بل کړه

شته ځای دخطر په تورتم داسي داسي

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښې میره ځې
خیال یې په چانشته دی دټول مالت کجیره ځې

مسته چې منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځې
مخکښې شي له نجونو ګودر غاړې ته بیدریغه ځې
واړه عاشقان یې له دنیا ځخه بې تیغه ځې
دالکه کوتره له دې ټولو هواګیره ځې

مه کوه خونکارې دومره کبرپه خوارانو ته
رحم کرم بویه په بې وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودې سوم په شمع سرې لمبې مې دضمیره ځې

وه دنجونومیرې ته لاخومره لوی دماغ لرې
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لرې
تاته کتی نه شم په تندی کښې بل چراغ لرې
نجونې دمالت واړه داستا د وروسته ځیره ځې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت دپسرلی دی وطن تۀول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګي هیرشنه

وری چي بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچې دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شو ه په هاله کښي

دایي غابن په خوله کښي زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښي

هسي رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو

نه یي سیا ل په هند کښي شته دی نه ثاني په بنګاله کښي

لکه ونښلي مرغۍ چي په سست دام دسلولومو

هسي زه پریشانو زلفو، کښي ایستم په کشاله کښي

دازماله غمه شین زړه پکښي خیا ل دیار دلبو

هسي رنګ زیب وزینت کالکه مي په شنه پیاله کښي

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچي په لمن نغښتی

که مي کوت یوګل اندام ویروت په سبزه دوشاله کښي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری سوری کړم

ځکه یم مدام داهسې په فریادو په ناله کښې

که یار غواړي هومره ژاړه څودر ځي عبدالحمیده

داپه داچې درمونده شي په دریاب نه په ناله کښې

(حمید)

(۲)

داحسینه پري مسته په خواراغله

که ومځکې ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچې خوله چې دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځیر مې پریووت وګردن ته

چې په زړه مې ستا دزلفوسوداراغله

چې دې تیغ دغمزی واچاوه وخنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چې قضاراغله

په ژړا به مې لمن لنده وي ډیر ه

که څرګنده مې په سترګو شهاراغله

خانګل ګل دمضمون ټول ترهسې حدکړ

چې بلبله دفارسي په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپه خوب کښېږي رانښکاره شو ددلبر مخ
که په ابرکښې ښکاره شو دقمر مخ

چې یې ولیده داستا جوهر دغاښو
پټ له شرمه پخپل آب کښې کړ ګوهر مخ

له حیادې غټ ومخ ته کتی نه شم
کله لید په خوږو سترګو شي دنمرمخ

راپه یاد چې دې دسرو شونډو خواږه کړم
ټکوم لکه مګس عبث خپل سر مخ

قلندر دمبر اهلته عاشق بوله
که یې ونیو ستابانوته دټېرمخ

(قلندر)

له دې دوه ډوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځینې شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصعنت په کښې له ورامعلوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډیرې جګرخونۍ او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند یې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل يا حقيقت پلوشه په يوه شي کښې ځان ښکاره کړي يايوبل نفسي اوقوي عامل پيداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګين په اوريدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وينو د ديوان د خاوندانو په اشعاروکښې يې هم ډيرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حميد، د خوشحا ل او عبدالقادر، عليخان او ډيرو نورو شاعرانو په ديوانو کښې ډير سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا ځوک نه شي ويلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.

په ملي سندروکښې هم کله کله ډير تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هيږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا ځوبيته وګورئ:

یا تیك ستاپه جبین دی   یاستر که دسباده
یا جام دچین ماچین دی   یاسپینه خوله زیباده

****

یا عطر ګلانو   یاستا دمخ خولې دي
یاتورې دفولادو   یاسترګې دليلې دي
یاکیف دی دشرابو   یا بنګ دبنګالی دي
یا هجر سختين دی   یا تبه یا وبا ده

یاباغ دښکلوګلو   یا ستا ښکلی کاکل دی
آوازادی دبلبلو   یا زړه دحميد ګل دی
یا تیغ دغوخولو   یا ستا خونې چارګل دی
یادامرغ زرين دی   یا هغه محبوبا ده

(حميد ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ويل شوي دي په عروضي اشعاروکښې هم ډير ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثيره پيداشوي او په زړه اثر کوي چې يوه نمونه يې داده:

سحر باده !دآشنا په کوخه ورشه

زما ديباره پکښې وګرځه کوترشه

لوی وکم چې وي تول ووينه په سترګو

په احوال سره دهر يوه خبرشه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هريوه چې زماله حاله پو نښتيدلې

په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه

که خبرې زما د پاره درته وکړي

مخ راکوزکړه زما ولورې ته چېرشه

دنسيم په رپا دې ښه نه شي رحميه

ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحيم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم

هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم

دزړه ولې مې په تاپسې پرې کيږي

راته وګوره قربان دې ترديدرا شم

شيريني به دې دوصل هيره نه کړم

که هرخوغربت زده او خوارو زار شم

چې دې خيال په زړه کښې رايشى دننه

اورمې واخلي په ناروا وپه کوکارشم

داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې

قرباني به دې په مينه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــــه پـــــــــــه خاطرکلـــــــــــــه را درومـــــــــــــي

چـــــي پــــه شـــــوق ګــــډ ســـــتاد حســــن پـــه ګلـــــزار شــــم

ستاوصــــــــا ل پــــــه بخـــــــارا کښـــــــي رحــــــــيم بيامونـــــــد

صـــــــــــدقه ترېولــــــــــو څمکــــــــــو دبخـــــــــار شـــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلي محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښښ وکړي چې ډير اوصاف ورپورې وتړي او ډير شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هيڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی څکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله يوشاعر د ډير ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي څکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو مونږ دانه وايوچې يو اديب دې دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي څومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او يا په دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح ونبودلی شي.

په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډير تيزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.

دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به يې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به يې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډيرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عواطفو ثبات او نه رالویده

ځېنې لیکونکي اوشاعران وي چې عواطف یې ثبات او دوام نه لري یعنې دیوه مضمون او یوه شعر اغاز او انجام یې ډېر فرق لري او کلام یې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتدا ل او پیکه توب ته رالویږي. یو بیت یا یوه مصرع یې ډېر ه ښه او موثره وي مګر بل بیت اوبله مصرع یې هغسې نه وي او په ویناکښې یې د ادبي قیمت په لحاظ لوړې ژورې تیټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په ویناکښې دې له سره تراخره پورې یورنګ اویواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول یو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده او لکه چې دکلام رالویده او ټیټوالی عیب دی یوراز والی یې هم عیب دی او ملال راولي نوپه لیکونکي لازمه ده چې له یوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړی اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلومیږي ځکه چې یو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې دیوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصایدوکښې ګران ښکاري.

خیا ل

وایې چې خیا ل یوه قوه ده چې غیرمریي شیان او هغه شیان چې مشاهده یې نه شو کولی زموږله نظره تیروي مګر دا تعریف پوره نه دی اودغه راز معاني په یوه منطقي تعریف کښې راوړل کیږي هم نه.

نو وروسته به یې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښیو، خیا ل په ادب کښې یو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډېر تاثیر پیداکوي. که فرضاً کله موږ یو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پیښ شوی چې دومره خلک مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره رابانديې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم ادیب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخیل نه په کښې کارواخستل شي.

ادبي خیا ل په دري ډوله دی:

(۱) مبتکر خیال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته یو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران یې دتشبیه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پیداکوي لکه د حمید دابیت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــین زړه پکښـــــې خیـــــا ل دیـــــار دلبــــو

هســــې رنـــګ زیـــب وزینـــت کالکـــه مـــې پـــه شـــنه پیالـــه کښـــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخیل له ابتکار او نویتوبه کار واخیستلی شي نسبت هغه تخیل ته چې په تشبیه اواستعاره کښې وي زیات اهمیت لري او د تخیل دغه راز بداعت ډیر لږ او نادر هم وي چې یو مثا ل یې دیوه انکلیسي شاعر یوشعر دی چې ددنیا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصویروي:

یوښاردی چې دیوالونه یې ډېرجګ او د روازه یې ډېر ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته یو لوی حریې سړی راځي چې ډېر هیوادونه یې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسکرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته تردې يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دې هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايېدو امکان نه ويني په دې پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسيږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دى حا ل کښې يوه کوچنۍ جنۍ راپيداکيږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بيرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايې کالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او مترددکيږي مګر جينۍ اصرار کوي چې هلئ زرشئ چې ډير عجيب ښاردى او هر څه په کښې شته په دې ډله کښې يوتن خپل کالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې کوي او ښارته داخليږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتکاره پيداشوى او دتخيل ابتکار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب کښې ځاى لري.
په پينتوکښې هم چاپه ارزو باندې څه ليکلي چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن کښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان کاوه چې کوم ډير قيمتي څيزدى اوله کوم معدن څخه کومه قيمت بهادانه راوتلي ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښې يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هيڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع کښې يوتخيلي ابتکار ليده شي.

۲) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهيږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايې مثا ل يې دادى:
يوه سرى دشپې له مخې تبې کولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وکړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده وويل يوه حياناکه ښځه ده چې دشپې په توره پرده کښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بيرته ځي.

۳) مفسر خيال:

کله چې کوم اديب په يوه شي کښې څه روحي يا ادبي کيفيت حس کړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وکړي لکه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځني، ځنې تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حوادث ثو او زاړه عظمت تجليات په کښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پــــــه لمــــــن دتـــــــورو غرونـــــــو دخيبـــــــر وادي راګيـــــــره

لکـــه تـــور ديـــوان چـــې کښـــيني لـــه پـــري نـــه ګيـــر چـــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــــت پنهـــــان هـــــره ذره کښـــــي دخيبــــــر خـــــوني داســــــتان دی

يـــــو تـــــاريخ يـــــي پـــــه مـــــخ ليـــــک دی يـــــو ياداشـــــت دتيـــــر دوران دی

ورو پـــــــه ورو دغرونـــــــو خواکښـــــــي يوکـــــــاروان روان ســـــــفر کـــــــړي

دا را يـــــاد مـــــي پـــــه زړکـــــی کښـــــي دتيرشـــــوي دور منظـــــر کـــــړي

يـــــــــوه ورځ بـــــــــه چيـــــــــري دلتـــــــــه دمحمودکـــــــــاروان روان و

ګردغبـــــــــار دده دفـــــــــوج بـــــــــه رســـــــــيدلی ترآســـــــــمان و

دتکبيـــــــــر نـــــــــاري اوچتـــــــــي اورېـــــــــدلي دې جهـــــــــان وې

ددې ملـــــــک ذرې ذرې بـــــــه لـــــــه دهشـــــــته پـــــــه لـــــــړزان وې

پـــــــه دې خـــــــاوره دي تيرشـــــــوي دبـــــــابر غـــــــوري فوجونـــــــه

ابـــــــدالي نـــــــادر راغلـــــــی پـــــــرې بـــــــه فخـــــــر کـــــــړي داغرونـــــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته تردې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښيي چې کله يې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه يې دګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې وښيي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هيڅ شی به پرې دومره اثرنه کـوي. همدغه خيا ل دې چې شاعرته ډيرېټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص يې هم نه شي ليدای دی يې ويني او تعبيرونه ورځني کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترينه پيداکيږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کيږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه ارومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډير کار اخلي نـوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفيږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلويږي.

ځيني محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکيږي اوله فلسفې نه بيا علم پيداشي يعنې شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو رڼا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یې پیداشي علم شي په دې اساس سړی حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره څخه شروع کیږي او په علم ختمیږي.

هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسی یولیکونکې لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.

که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډیر د خل لري، نورعلوم خولاپریږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بیخي منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضي دان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې درياضياتو ابتداو انتها ګڼل کیږي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورځنې پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان ((واحد- نقطه)) به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.

دا چې موږ یو کانۍ دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پیژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.

تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې یې لري که څوک یې په تشخیص کښې وغولیږي او له او هامو نه یې فرق ونه کړی شي یایې بیځایه استعما ل کړي نو شعر بیخونده کوي او قیمت یې راټیټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امرأ القیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اتقتلنی والمثرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماڅنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مشرقي توره ایښې ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یې بې امرأ القیس بل څوک ترې ونه ویریږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاریږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زیړاو سره ګلان، ابشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پریږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او وریوري ترې یې چې هیڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بیځایه استعما ل بلل کیږي.

تمثیل

تمثیل دې ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګو ته ودریږي.

تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کیږي او زښت ډیر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعریه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کیږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اورومرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثیل نه په کښې کاراخستل کیږي هغه دیوه رسم مثا ل لري چې باید دموضوع دقیق نکات په نظرکښې ونیو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثیلي شعر کښې کله دشعر موضوع یوه منظره یا واقعه وي او کله د احساساتو او تمایلا تو تمثیل په نظرکښې وي.
په دغه وروستی حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دی او ځینې نفسي کیفیات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځینې تمثیلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخیل څخه هم ډیر کاراخلي مګرپه ځینو کښې یوازې تمثیل وي او له تخیل نه هیڅ کارنه وي اخستل شوی.
په ځینو مواردوکښې دشعرلوی صفت همداوي چې تثمیل ښه قوي وي او حقیقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثیل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلی رښتین دباغ نندارہ وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷٦) ګڼه کښې نشرشوی او د تمثیل پوره اقتدارپه کښې معلومیږي.
دتخیل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلی خادم په اشعار کښې یې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلی بینواپه ((بې وزلي شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتیانی تاثرپه کښې له ورامعلوم دی او په همدغه شي دي شعر لوړقیمت پیداکړ ی دی.

ددې بحث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنویت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خیا ل، تمثیل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شیان یا یوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دی اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شیان نشته او یوازې رنګین الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه یو تش ښایسته لستونی داسې وي او کوم حقیقي کیف پکښې نه لیدل کیږي او ننداره به یې کوي مګر څوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنی لټوي هغه پرې نه قانع کیږي او یوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړی ګوري او دصنعت اومعنی په لحاظ په کښې غورکوي معلومیږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوی او د معنی لور ته زیاته توجه موجوده ده یعنې ضرورپکښې یا نور عواطف او احساسات وي یا یوعالي تخیل او لوړه مفکوره پکښې لیدل کیږي یا له ښه تمثیل او تصویر څخه پکښې کاراخستل شوی وي.
اوځینې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزایا اوښیګڼې پکښې سړی مومي اودبلیغ او عالي ادب ښې نمونې یې ګڼلی شو.(۱)

عامیانه بلاغت

څوکاله دمخه دیوه لوی سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښیارئ خبرې کیدې دې سړي چې دهیواد په یوه غرنۍ حصه کښې دیوه سترحاکم په حث شپې ورځې تیرې کړې وې هغه خلک یې ډیر زیات ستایل او مکرربه یې ویل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهیږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږیږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړی یې خبروته حیران پاته کیږي او دتعلیم له خاوندانونه یې په ویناکښې څه فرق نه لیدل کیږي.

(۱) د ښاغلی (مجروح) (بینوا)، (خادم) (رښتین) اشعار ددې خبرې تصدیق په ښه شان کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای ښوتنه تورړیري او سپین ږیري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتیربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوخنګه ګړیږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتیا په اثرکښې پیښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بیایې خواهش وکړچې که صحت یې ښه وي بیرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونیسي مګر دامقصد یې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په یوه غره کښې که تر (۷) کالو پورې دسړي غږ وانه وریدل شي دهغه غره ماران ښاماران کیږي او پخپل مینځ کښې یو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړیږي او یو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په ماأثر وکړاو زه یې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهیږي او دفصاحت وبلاغت نوم یې هم نه دي اوریدلي پخپله وینا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې یې شعري او ادبي کیف لیده شي.

وګورئ دغه سړی له یوه ادبي منطق او تمثیل اوتشبیه نه ښومره ښه کار واخیست اوخپل مقصد اومطلب یې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهایي حد ته ورسیده چې دیوه مقصد همدغه راز بیان بلاغت اوویبونکی ته یې بلیغ ویل کیږي.

که ښوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې یې اوریدلی وي هغه ته به په عامیانه محاوروکښې دغسې ډیرې نمونې یادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثیلو اوملي روایاتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی یوموافق تمثیل اوادبي استدلال پیداکوي بیا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثیلو او روایاتو یا متلونو کښې وي او تشبیهات او استعارې یې هم خوراقوي وي، هغه ښوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطیبان او بلغا بلل کیږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه یوحکایت کوي یاله ملي روایاتو او عنعناتو څخه دخپل بیان دپاره یو ښه تمهید پیداکوي وروسته بیاخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بیانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وینا دومره قوت مومي چې ښوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر ښوک یې په معقولیت باورکوي که ښوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې تردید کوي او مخالفه نظریه قایموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به یو قوی تمهید اوحکایت پیداکوي اوخپله خبره به قوي ښیي، په دې وخت کښې نویوه ادبي مبارزه شروع او دمیدان وړلو دپاره زیات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهیږي اوپه عامیانه ادب کښې ځای لري . په همدغه قوت دمرکو مشران اووکیلان غټې غټې خبرې اواروي او هرښوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کښې دی چې سړی باید له ملي عنعاتو او روایاتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کیږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحیاتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندې دغه راز خبرې ښایې چې موږ اوتاسې ته هیڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډیر اثر کوي. په ځینو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډیر ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به یې دخپلو عزیزانو احترام ته رابلل او دابه یې ورته ویل چې خپل کام او خپلو عزیزانوته په سپکه مه ګورئ .

یو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د یوه منلي او مسلم دلیل په ډول به یې ویل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر یې په دریاب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډیر متحسس کړه او زیات تاثیربه یې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه یم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به یې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم ربښتیا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه یې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقیقت ونلري تاثیر خولري او له یوې ډیرې صحیح فلسفې نه په عوامو باندې زیات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوريدونکی دخپلو خبروله تاثير لاندې راولي نوبايدله هغه سره داسې وغږيږي چې منطق اوادب يې په هغه تاثيروکړي، تشبيهات او استعارات تخيل او تصوير، استدلال اواستشهاد يې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې يې له مسلماتو څخه وي.

زموږ ادبا اوشعرا بايد دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو په ويناؤ، متلونو، رواياتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبيهاتو او استعارو خپل کلام رنګين کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهيږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پيداکړي او دملت په ذوق برابر شي.

دپښتولنډۍ او چاربيتې چې په هر چاښې لګيږي او عمومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهيدلی شي او هيڅ نا اشنايي پکښې نه ګوري وينا يې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري. دمثا ل په ډول به يوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کو چياني لنډۍ او دکو چيانو ټپې اورو پوهيږو چې دالنډۍ دکوچيانو له حا ل او حيات سره څومره اتصال لري، او ددوی حياتي وضعيت څنګه ښه تصويروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بيا غاړې کړې کړې

چې پرې سپرې دي سپينې خولې زيړ پيزوانونه

که چاکله دکوچيانو رواني کېږ ليدلي وي چې په اوښانو باندې پښتنې پيغلې سپرې وي او اوښان يو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيدلی شي چې دلته ويونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له يوې خوادغه منظره اووضعيت ډيرښه تمثيلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلميح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پيغلو دښايست او جما ل احساس کوي او ددوی نندارونه مخ راګرځوي.

په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پيغلوستاينه ده ښايي چې ډير تعبيرات پيداشي مګر هر تعبير به دکوچيانو له حال او حيات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يوه کوچۍ پيغله خپل اشناته وايي:

تردې خروړی سپی راتيرشه

تردې ملالې خولې به زه درتيره شمه

په دې لنډۍ کښې يوشرط اوتعليق ليدل کيږي چې بايد مين يې پر ځای کړي او دملالې خولې په مقابل کښې يوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تيريدل دي. په دې ځای کښې البته ډير مشکل شرطونه پيداکيده چې بايد په مين تحميل شوی وای مګر دکوچيانو له حا ل او ژوند سره به يې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط يې لري.

يوه کوچۍ پيغله بايد هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه ليوه يازمری خلکوته وښيي دلته ټوپک يا توپونه يا ډول له حيات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلې او وایي چې خرورې سپی نفس دی اوله دې نه تیریدل خدای ته رسیدل دي. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندۍ کې نه پیداکیده.

ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروي دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تیریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسرې پوهیږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خرورو سپو تیریدل ورته هیڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خرورو سپیو هم نه ایساریږي.

که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړي ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې اورمرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کیږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټیږي
ظالمه یاره سلامي ولاړه یمه

وګوره دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پیغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دریږي په دې وضعیت ښایي چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوځه ګله یې ورلیږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامي ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټیږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامي په وضعیت ولاړه وي.

په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کیږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته ځرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولي ته ډیر زړه کیږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښینوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې مابه کراره نه پریږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:

دسپینې خولې واک مې درکړی...................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ خومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيا يې شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غوارم يې نووايې:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوې خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې بورجل ته به ډير خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چيرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانيږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.

دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښيراکوي او ورته وايي:

کور دې نژدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وړيادې ووينمه

مګرسړی پوهيږي چې دا ښيرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښيراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښيرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښيرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډيرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.

يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته رانغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې په مینه اومحبت پوهیږي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هیڅکله هیره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې بیرته پاکول ډیرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډیر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او ځوک ورته هیڅ نه ملتفت کیږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړې تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکیږي او یو یادګار ورځنې پاته کیږي.

((پای))

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library